

İLKOKUL ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARDA KAVRAM EDİNİMİ VE SÖYLEMSEL SAPMALAR¹

ACQUISITION OF CONCEPT AND DEVIATIONS OF DISCOURSE IN CHILDREN AT PRIMARY SCHOOL

Ebubekir BOZAVLI²

Öz

Dil, çok sayıda bileşenden oluşan karmaşık bir sistemdir. Bu bileşenlerin en önemlilerinden biri de her bireyin deneyimine, bilgisine bağlı olarak zihninde farklı şekilde tasarladığı tasarım ürünü olan kavramlardır. Bu makale, aile gibi dar bir ortamdan uzaklaşıp okul gibi geniş bir ortama yönelen ilkököl birinci sınıf çocuklarının dil kullarımlarında sergiledikleri kavramsal sapmaları sözcüksel, sessel, anlamsal ve dilbilgisel düzeyde saptamayı ve bu sapmaların cinsiyete göre değişimlerini ve söylemsel değerlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Farklı sosyo-ekonomik çevredeki üç kamu okulunun üç ayrı sınıfında öğrenim gören birinci sınıf yedi yaş öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak “klinik yöntem” ve “katılımcı sohbet” yöntemi kullanılmıştır. Her sınıftan 15 kişilik 3 kız ve 3 erkek grupları oluşturulmuş, katılımcıların birbirleriyle kaynaşmaları ve ortama alışmaları için 15 dakikalık hazırlık çalışması yapılmıştır. Her grupta ayrı ayrı diyalog tarzında gelişen doğal konuşmalar 30 dakika boyunca ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Sohbetler okul, aile vb. yaşamı gibi günlük konular çerçevesinde oluşturulmuştur. Veriler, betimsel ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmaya konu olan dört sapma alanında kız ve erkeklerin farklı düzeylerde dilsel sapmalar yaptıkları, sapmalarda cinsiyetin ayırt edici bir etken olmadığı ve dilin; sosyal, etkileşimsel, mekanik, yaratıcılık, kuralcı ve diyalektik yönünün ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavram, Tasarım, Edinim, Söylem, Sapma

Abstract

Language is a complex system composed of numerous components. One of the most important of these components is concept which is the product design that these are designed in mind by each individual depending on experience and knowledge. This article aims to describe conceptual deviations that children of the first-class in primary who leave from a narrow environment as family and move away towards a wide range of environments such schools have exhibited in different levels such as lexical, phonological, semantic, grammatical and to determine changes of these deviations according to gender and their discursive values. The sample of the research consists of children who study in the first class of three public primary schools. "Clinical and participant method" is used as data collection methods. The data were collected through voluntary participation of 15 female and 15 male children in the interviews and dialogues which took place separately with each group from both classes of schools. The preparatory work was done during 15 minutes to get used to socialize with each other and to orientate the environment. Natural speaking style evolving separately in form of dialogue in each group was recorded with the voice recorder for 30 minutes. Conversations are created in the context of issues daily life such as school, family. Content analysis was used for data and descriptive scale was employed. It is founded that boys and girls made linguistic deviations at different levels at level lexical, phonological, semantic, grammatical deviation, gender is not a distinguishing factor in deviation and that social, interactive, mechanical, creativity, normative and dialectical characteristic of language appeared.

Keywords: Concept, design, acquisition, discourse, Deviation

¹ Bu çalışma “L’acquisition des connecteurs chez les enfants âgés de 5 à 7 ans” adlı doktora çalışmasından üretilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, ebozavli@atauni.edu.tr

1. Giriş

Kavram, genel anlamıyla düşünceye gönderimde bulunur ve bir nesnenin zihinsel tasarımı, bir şey hakkında fikir edinimi ve edinilen şeyin düşünsel boyutta canlandırılması şeklinde yorumlanır (Desrosiers-Sabbath, 1984). Türk Dil Kurumuna göre kavram, bir nesnenin ve düşüncenin zihindeki soyut veya genel tasarımı, nesnelere ve olayların ortak özelliklerini kapsayan ve onları ortak bir ad altında toplayan soyut ve genel fikirler bütünüdür (TDK, 2005). Diğer bir tanımda ise kavram, doğal dünyanın işleyişinin farkına varmak olarak nitelendirilmektedir (Yağbasan ve Gülçiçek, 2003). İlk bakışta bu son tanım diğer tanımlardan farklı gibi gözükse de gerçekte F. De Saussure'ün dilsel gösterge yaklaşımı incelendiğinde aralarındaki anlamsal farklılıkların çok olmadığı anlaşılabacaktır. Saussure, dilin bir göstergeler sistemi olduğunu ifade etmekte ve bu göstergelerin kelimelerle, sözcüklerle veya diğer dilsel birimler aracılığıyla ortaya çıktığını dile getirmektedir (Saussure, 1987). Dil göstergesi iki düzeyde oluşur. Birincisi göstergenin sesle işitilen ya da gözle görülen "gösteren" (signifiant) olarak adlandırılan boyutu diğeri ise deneyimlerle kazanılan zihinde algılanan sözün içeriği olan "gösterilen" (signifié) boyutudur. Daha somut bir ifadeyle dilsel gösterge, örneğin "ağaç" kelimesini oluşturan sesler ve bu kelimenin zihinde oluşturduğu görünüm olarak ifade edilebilir. Gerçekte bu, "ağaç" kelimesi işitildiği anda zihinde şekillenen gerçek ya da düşsel yapılara göndermede bulunma durumudur. Diğer bir ifadeyle kavramı dillendirenle onu işitenin zihinlerinde aynı şeylerin canlanması, bir somut "ağaç" biçiminin oluşması gerekmektedir. En basit ifadeyle her iki zihinde de kök, gövde, dal ve yapraklar ile ilgili resimler biçimlenmelidir. Şüphesiz kullanılan kavramların soyut olmasına ve bireylerin kültürel birikimlerine bağlı olarak zaman zaman konuşanla dinleyenin zihinlerinde farklı resimlerin oluşması kaçınılmazdır. Kültürel birikimlerin etkisi Culioli'nin mefhum (notion) terimi içerisinde ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Kavram terimiyle aynı özellikleri taşıyan fakat anlamsal olarak ondan daha fazla bir içeriğe sahip olan mefhum terimi karmaşık fiziko-kültürel nitelikli tasarımlar sistemi olarak adlandırılmaktadır (Culioli, 1985). Dilsel üretim; kelimelerin, kavramların anlamını aktarmaktan ibaret değildir fakat zihinsel işlemlerin izleri olarak tasarımlar sonucu üretilen dilsel yapıların yeniden oluşturulmasıdır (Culioli, 1990). Zihinlerde aynı tasarımlar oluştuğu ölçüde karşılıklı anlama etkinleşir. Şüphesiz ortak nitelikleri de belirleyen kültürdür. Somut nitelikli "ağaç" teriminde, konuşan ve dinleyen ortak bir düşünce evreni içerisinde yer alırlarken soyut nitelikli "cennet, cehennem" kavramlarında düşünceler, yorumlar kültürün etkisiyle farklılaşabilmektedir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere olayların, durumların, eylemlerin anlamlandırılması, yorumlanması, evrene bakış açısının biçimlenmesi kavramlar sayesinde gerçekleşmektedir.

Kelime ile kavram bazen farklı özellikleriyle ön plana çıksa da aralarında nosyonel benzerliklerin olduğu bir gerçektir. Ergin (1986) kelimeyi, manalı kelimeler (isim, fiil) ve vazifeli kelimeler (edatlar) şeklinde ikiye ayırmakta, manası ve dilbilgisi vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu şeklinde tanımlamaktadır. TDK'ya (2005) göre ise kelime "anamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük" anlamındadır. Kelimeyle ilgili yapılan tanımlar genel olarak sesle, sesletimle özdeşleştirilmekte ve içerikleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Adeta Saussure'ün dilsel gösterge yaklaşımındaki gösteren (signifiant) ile sınırlandırılmaktadır. Oysa kelimenin bir sesletim bir de anlam boyutu (gösterilen/signifié) vardır. Bu açıdan kelimenin anlamsal yönü bir noktada kavram teriminin sınırları içerisinde yer almaktadır. Korkmaz (2003) ve Aksan (1999) tarafından yapılan tanımlar bu saptamayı doğrular niteliktedir. Korkmaz için kelime, bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belli kavramlara karşılık gelen somut veya soyut söz kalıplarıdır. Aksan ise kavramların, insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlamayla dile dönüşen yönü yani göstergelerin gösterilen yanı olduğunu ifade etmektedir. Saussure'ün anlayışıyla kelime

ve kavramı keskin çizgilerle birbirinden ayırtmak gerçekçi bir yaklaşım gibi gözükmemektedir.

Bireylerin kavramları edinimi ve kullanımları dilin sosyal gerçekliği içerisinde değerlendirilmelidir. Ne birey toplumdan ayrı düşünülebilir ne de birey olmadan bir toplum söz konusu olabilir. Doğduğu andan itibaren birey, toplum içerisinde dili öğrenir ve sosyalleştikçe dil öğrenimi farklı boyutlarıyla devam eder. Kavramsal öğrenim ve kavram gelişimi öncelikle sosyalleşmeye daha sonra da bireysel öğrenmeye bağlıdır. Ailenin kültürel yapısı içerisinde aile fertleriyle etkileşimle kavram öğrenimi başlar ve okula başlama süreciyle birlikte gelişir. Aile içerisinde kavram, edinimle gerçekleşirken okullaşma süreciyle birlikte öğrenmeyle zenginleşir. Dolayısıyla bilinçli de olsa bilinçsiz de olsa çevre, kavram kazanımında belirleyici bir etki üstlenir. Her kültürde sözcük dağarcığı insan ile doğal çevresi arasındaki ilişkiyi yansıtır ve insanın yaşam biçimine tanıklık eder (Rifat, 2000). İletişim süreci içerisinde kavramların kullanımı ise söylemlerle şekillenir ve anlam kazanır. Söylem, dil kullanımının kültürel ve toplumsal niteliğidir (Kocaman, 2009). Piaget'ye göre çocuk, dünyanın pasif alıcısı değildir. Bilgiyi kazanmada aktif bir role sahiptir. Dünyaya bakış açıları yetişkinlerden farklıdır (Semenoğlu, 2007). Bu çerçevede çocuklarda kavram edinimi ve doğal iletişim durumlarında söylemlerinde ortaya çıkabilecek sapmalar, çocuk düşüncesinin derinliklerine ulaşma ve dünyaya bakış açılarındaki farklılıkları görme açısından önemlidir.

Amaç

Bu çalışma, ilkokul birinci sınıfa yeni başlayan çocukların ailede edindikleri kavramlardaki sapmaları ve bu sapmaların cinsiyete göre değişimlerini saptamayı ve edinilen kavramların daha geniş bir toplumsal çevre içerisinde kullanımındaki söylemsel sapmaların değerlerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma aşağıdaki sorular etrafında şekillenmektedir.

- Edinim düzeyindeki kavramlarda ne tür sapmalar ve söylemsel sapma değerleri ortaya çıkmaktadır?
- Cinsiyete göre kavramsal edinimin sapma düzeyinde farklılık var mıdır?

2. Yöntem

Araştırma, nitel çalışma modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma modeliyle araştırmacı, bütüncül bir inceleme tablosu ortaya koyar, araştırmayı doğal ortamında gözlemler ve detaylı katılımcı görüşme raporları kullanır ve olayları derinlemesine anlamaya çalışır. Doğal ortamlarda değişiklik yapılmadan araştırma gerçekleştirilir (Merriam, 1998).

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, ilkokul 1. sınıfta öğrenim gören 7 yaş çocukları oluşturmaktadır. Farklı sosyo-ekonomik çevredeki üç kamu okulunun üç ayrı sınıfında öğrenim gören 49 erkek ve 41 kız öğrenci olmak üzere toplam 90 öğrenci araştırmaya katılmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Verileri toplama yöntemi olarak “klinik yöntem” ve “katılımcı sohbet” yöntemi kullanılmıştır. Klinik yöntem çocukların konuşmalarına müdahale etmeden onların özgürce konuşmalarını sağlamak ve konuşma sürecinde düşüncenin hangi yöne gittiğini gözlemlemekten ibarettir. Katılımcı sohbet ise araştırmacı ya da araştırmacıların doğrudan araştırma sürecine dâhil olmaları demektir.

Verilerin Toplanması

Sınıfların her biri ayrı ayrı 15 kişilik kız ve erkek gruplarına ayrıştırılmış, böylece 3 kız 3 erkek grubu olmak üzere toplam 6 grup oluşturulmuştur. Katılımcıların birbirleriyle kaynaşmaları ve ortama alışmaları için 15 dakikalık hazırlık çalışması yapılmıştır. Her grupta ayrı ayrı diyalog tarzında gelişen doğal konuşmalar 30 dakika boyunca ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Araştırmaya dâhil olan ikisi bayan biri erkek üç araştırmacı, çocukları yönlendirmekten kaçınmış, onların özgürce diyalog içerisinde kendilerini ifade etmelerini sağlamışlardır. Sohbetler okul, aile vb. yaşamı gibi günlük konular çerçevesinde oluşturulmuştur. Diyalogun monotonlaştığının ya da çocukların sıkıldıklarının hissedildiği anlarda kısa süreli oyunlara başvurulmuş, grup üyelerinden birinden şarkı söylemesi, hikâye ya da fıkra anlatması istenilmiştir. Böylece yaşlarından dolayı sıkıntı ve dikkat dağınıklığı yaşayabilecek çocukların, bu tür kısa süreli eğlenceli etkinliklerle tekrar diyaloga dâhil olmaları sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Ses kayıt cihazlarıyla elde edilen veriler titiz bir çalışmayla kâğıtlara aktarılmış ve çocuk dilindeki söylemsel sapmalar ve değerleri betimsel ve içerik analiziyle (Yıldırım and Şimşek, 2000) çözümlenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

Edinim; bilişsel, doğal, farkına varılmadan gerçekleşen, gözlemlenemeyen bir süreçken öğrenme; bireysel ya da bir uzman eşliğinde bilinçli yapılan, gözlemlenebilir bir süreçtir (Porquier, 1994). Birey, dünyaya geldiği andan itibaren edinim olgusuyla karşı karşıyadır ve psiko-motor yeterlilikleri edindiği gibi doğuştan sahip olduğu dilsel yeterlilik aracılığıyla da dilsel edinimini gerçekleştirir (Moreau ve Richelle, 1997). Bu edinim süreci zihinsel gelişime bağlı olarak yaş ilerledikçe öğrenime dönüşür. Diğer bir ifadeyle doğumla birlikte baskın olan edinim zamanla yerini öğrenime bırakır. Şüphesiz edinim bilinçsiz olduğu için zaman zaman yapılan yanlışlıklar kendini gösterir. Bu yanlışlıklar davranışsal düzeyde olabileceği gibi dilsel düzeyde de olabilir. Önceleri anormal algılanabilecek bu tür eylemler bireyin toplumla kurduğu etkileşim sayesinde normale dönüşür. Bu anormalliklerden biri de çocuk dilinde gözlemlenebilen dilsel sapmalardır.

Sözcükleri ses, biçim ya da yazımları bakımından değiştirme; dilde bulunmayan yeni sözcükler türetme; söz dizimini bozma; sözcükleri anlam açısından yeni ve farklı bağdaştırmalarla kullanma gibi, ölçünlü (standart) dilin dışına çıkan kullanım biçimleri “sapma” olarak değerlendirilmektedir (Kul, 2008). Aksan’da “sapma” terimini kelimelerin ses ve biçim özelliklerinde, söz diziminde bilinçli olarak değişikliklere gitme, dilde bulunmayan yeni kelime ve anlatım biçimlerini kullanma eğilimi olarak tanımlamaktadır (Aksan, 1995). Aksan’ın, tanımında “bilinçli” terimini kullanması sapma kavramının şiir, edebiyat gibi sanatsal bir değerde kullanılmasını işaret etmektedir. Şüphesiz sanat alanında bilinçli yapılan dilsel değişiklikler günlük konuşma dilinde farkına varılmadan yapılmaktadır. Sapma, dilin kuralları dışında kullanılmasıdır. Bunu herhangi bir kişi yaptığı zaman yanlış sayılır. Ancak sanat amacı güderek yapıldığında durum değişir. Nitekim kimi şairler bilinçli biçimde sözdiziminde değişiklikler yaparlar; böylece yeni tasarımlar, çok farklı imgeleri çağrıştıracak yeni yapılar oluştururlar (Akt. Harmancı, 2013). Bir başka bakış açısıyla da dilsel sapmalar iletişim durumlarında görülen uyumsuzluklar olarak kabul edilmektedir (Azak, 2013). Dilsel sapmalar; ses, kelime, dilbilgisi, yazım sapmaları şeklinde gerçekleşebilmektedir. Sanatsal incelemelerde bu sapma çeşitleri arasında “anlamsal, şivesel, kesimsel dönem” sapmaları da söz konusu olabilmektedir (Yaylı, 2006). Bu araştırma; kelime, ses, dilbilgisi ve anlamsal sapmalarla sınırlandırılmıştır.

Kelime Sapmaları

Kelime sapmaları genel olarak aşağıdaki tanımlarla ön plana çıkmaktadır. Dilde var olan kök ve eklerden yeni bireşimlere varma suretiyle dilde bulunmayan özgün öğelerin türetilmesidir (Aksan, 1995). Genel, ortak ve yaygın dilde kullanılmayan kelime biçimlerine yer vermek; kelimelerin bilinen yapılarını bozmak, ek ve köklerinin yerlerini değiştirmek, kelimelerin önüne, içine veya sonuna bazı ekler ilave etmek, kullanımdan düşmüş eski kelimelere yer vermek kelime sapmaları konusunun içeriğini oluşturmaktadır (Çetin, 2004).

Kelime sapmaları düzeyinde üç farklı erkek grubunda ortaya çıkan en belirgin özellik standart yazı dilinde ve sözlü dilde kullanılmayan yeni kavramların üretilmesidir. Çocuk diline özgü bu kavramlar üretilen söylemin anlaşılmasında güçlükler yaratmasa da toplum içerisinde dil kullanımında uygun karşılanmamaktadır. Çocuklar, “kırtasiye, ressam, karakol” kelimelerinde yapısal sapmalar gerçekleştirmektedirler. “Kırtasiye” kavramını “kitapçı” (kitabı **kitapçıdan** aldım) ; “ressam” kavramını “resimci” (büyüyünce **resimci** olacağım), “karakol” kavramını “polislik” (onu götürdüler **polisliğe**), “komiser” kavramını “baş polis” (ben polis değil, **baş polis** olmak istiyorum) olarak adlandırmaktadırlar. Bu tür sapmalar erkeklere nazaran sınırlı da olsa kızlarda da görülmektedir. Kız öğrencilerden biri “ormancıyı” “oduncu” (**oduncu** ormanları korur) olarak adlandırmaktadır. Çocukların; başkan, başkan yardımcısı, hapishane, eczacı, bakkal, erkek kuaförü, futbolcu, terörist, muhtar vb.” kavramlarını doğru bir biçimde kullandıkları saptanmıştır. Onların, yaşları ve zihinsel gelişimlerinden dolayı “terörist, başkan yardımcısı, muhtar” gibi kavramları ilk bakışta algılamakta zorluk çekebilecekleri düşünülebilir. Bu kavramları doğru kullanırken diğer kavramlarda sapmalar gerçekleştirmeleri dilin sosyal yönüyle ilişkilendirilebilir. Muhtemelen çocuklar “terörist, muhtar” kavramlarının kullanıldığı bağlarla daha önce karşı karşıya gelmişlerdir. Diğer bir ifadeyle bu kavramlar, ya günlük bir konuşmada ya da televizyon, radyo vb. gibi iletişim organlarında kullanılırken çocukların dikkatini çekmiş ve onların zihinlerinde yerini almış olabilir. Yine erkek çocuklardan birinin ürettiği “ben de gemi komutanı olacağım ve gemileri süreceğim” sözcesinde aynı kelime sapmalarına rastlanılmaktadır. Çocuk, “**kaptan**” kavramını henüz edinmediği için onun yerine kendi ürettiği “**gemi komutanı**” kavramını kullanmaktadır. Çocuk, bu sözceyi üretirken muhtemelen “komutan” kavramının nosyonel değerinden yararlanmaktadır. Bir ordu içerisinde komutan askerleri yönlendirirken kaptan da sürdüğü gemiye yön vermektedir.

Kelime düzleminde çocukların yaptıkları diğer bir sapma da yanlış kelime seçimlerinde görülmektedir. “Eski bölüm” yerine “eksi bölüm”; “üvey anne” yerine “yeni anne” ifadeleri çocukların söylemlerinde dillenmektedir. Bu durumdaki sapmalarda çocukların daha fazla sosyalleşmeleri, okul ortamına dahil olmaları sayesinde zamanla azalma görülecektir. Özellikle bilinçli ebeveynlerin ve ilköğretimde öğretmenlerin dili doğru kullanmaları ve çocukları sözcelerin doğru biçimlerini üretmeye yönlendirmeleriyle yanlış söylemler yerini doğru ve uygun kullanımlara bırakmış olacaktır. Çocukların bu sapmaların bilincinde olmamaları ve yanlış kullanımlarda ısrarcı olmaları ilerleyen yaşlarda düzeltilmesi zor hatta bazen imkansızlaşan hataların devam etmesine neden olacaktır. Nitekim zaman zaman toplum içerisinde “ekşiyi eşki”, “eşofmanı eşortman”, hastaneyi hastahane”, “amfiyi anfi”, “naylonu laylon” olarak yanlış sesletimiyle karşılaşılmaktadır.

Ses Sapmaları

Ses sapması, konuşulan dilde kullanılmayan herhangi bir sesbirimin kullanılmakta olan bir sesbirimin yerini almasıdır (Özünü, 1982).

Ses düzeyindeki sapmalar kelime düzeyindeki sapmalardan farklı olarak hem erkek hem de kız gruplarında yaygınlık göstermektedir. Sadece bir kız grubunda kelime sapmalarına rastlanırken ses sapmalarına tüm kız gruplarında rastlanılmıştır. Sessel sapmalarda “fonem

değişiklikleri, ünlü düşmesi, ünlü uzatmaları, fonem eklenmesi ya da çıkarılması ve yöresel ağız özellikleri” ön plana çıkmaktadır.

“**Kay**raman (kahraman) oluyor”, “**mı**htar (muhtar)”, “**saba**k (sabah)”, “**heç** (hiç)” sözcelerinde kızlar fonem değişiklikleri yaparken “ bizim evimize **hır**kız (hırsız) girdi”, “canımızı **se**ne (sana) borçlandık”, “hepimiz **karde**şik (kardeşiz)”, “adamları **döy**erdim (döverdim)”, “orda kötü (kötü) adamlar var” sözcelerinde de erkekler fonem değişiklikleri yapmaktadırlar. Ünlü düşmesi “bi dakika (bir dak**i**ka), “hiç benle (ben**i**mle) oynamıyor”, “n’ap**i**yorsunuz (ne yapıyorsunuz) evde?”, “n’apt**i**niz (ne yaptınız)” sözceleriyle belirlemektedir. Bu gruptaki sözcelerin geneli yetişkinlerin de, söylemlerinde sıklıkla kullanıldığı gözlemlenen konuşma diline özgü yapılarıdır. Ünlü uzatmaları, fonem eklenmesi ya da çıkarılması sadece erkek çocukların söylemlerinde gözlemlenmiştir. “Yo**oo**, Polat vurmir İskenderi” sözcesinde ünlü uzatımı yapılırken “sırayna**n** (sırayla)”, “sularna**n** (sularla) dolu” sözcelerinde fonem ekleme “nere (nere/**ye**) gidecektiniz?”, “güçlü olmamız lazım demi (değil mi)” sözcelerinde ise fonem çıkarımı yapılmaktadır. “Değil mi” sözcesinde fonem çıkarımı hece düzeyinde gerçekleşmektedir. “Değil mi” sözcесinden “-ğil” eki çıkarılarak “değ**i**l mi” “de mi” şekline dönüşmüştür. Yöresel ağız özellikleri ise hem erkek hem kız sözcelerinde belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Bu düzlemde “arkadaşlarımla döy**i**şirem”, “benim abi mi arı kıtladı”, “kedi sedirin arkasına girmişti” “azmak”, “pisletmek” sözcelerini kız çocukları “beni gizliden takip etmiş”, “arkadaşları sesledim”, “istemezsenizse”, “aha şunlar yaptı” sözcelerini ise erkek çocukları üretmişlerdir. Yöresel ağız özellikleri anlamsal düzeyde olabileceği gibi sessel düzeyde de gerçekleşmektedir. “Kıtlamak /ısırmak”, “azmak /yaramazlık yapmak”, “pisletmek /kirlletmek”, “seslemek /davet etmek”, “aha /işte” anlamlarına gelen yöresel kelime kullanımlarıdır. “İstemezsenizse” sözcesi de sessel düzeyde ve versiyonlarına yetişkin dilinde de rastlanan sessel sapmalardan biridir. “İstemezsenizse” sözcesi “istemezseniz” anlamında kullanılmaktadır. Yerel dilde halk “yapmazsanız”, “konuşmazsanız” söylemlerini “yapmazsanızsa”, “konuşmazsanızsa” söylemlerine dönüştürebilmektedir.

Anadili edinirken anlamsal ve sessel düzeydeki yanlış edinimlerin ilerleyen yaşlarda da kullanımına devam edilmesi Chao’nun tespitiyle (1970: 11-15) dilin bir davranış ve alışkanlıklar bütünü ve geleneksel bir yaklaşım olduğu saptamasını örneklendirmektedir. Chao’ya göre dil, kendine atfedilen geleneksel özelliklerin yanında bir alışkanlık edinimidir. Diğer alışkanlıklar gibi dil alışkanlığı da yaşamın ilk yıllarında kolayca edinilir ve edinilen yapılar daha sonra zor değişir. Bunun için çocuklar kendi ana dillerini ve bir yabancı dili yetişkinlerden daha kolay öğrenirler. Hatta yabancı dilleri öğrenmedeki en büyük zorluklardan biri bu alışkanlıkları değiştirmenin imkansızlığıdır. Dildeki edinimler değişimlere direnç göstermektedir. Yine Chao, çocuğun yabancı dil öğrenen bir bireyden farklı olarak bu alışkanlıkları edinmek için gerektiğinden fazla zamana sahip olduğunu belirtmektedir. Zira bir yabancı dil öğrencisinin dil öğrenmek için zamanı, günlük birkaç saatle sınırlıdır.

Anlamsal ve Dilbilgisel Sapmalar

Sözcüklerin anlamsal belirleyicileri ve anlam ayırıcıları yönünden alışılmışın dışında, genellikle okuru şaşırtacak ve ilk anda yadırgatacak biçimde kullanılması (Aksan, 1995) anlamsal sapma olarak kabul edilirken; dilbilgisi sapmaları, dilin kendi iç düzenine uymayan dil sistemini bozan uygulamalar (Harmancı, 2013) olarak görülür.

Anlam, sadece dilin değil yaşanan evrenin temelini oluşturmaktadır. Tabiatdaki varlıkların, insanın davranışlarının, eylemlerinin her biri ayrı ayrı anlam yüküdür. Dildeki sözcelerin anlamı iletişim sürecini yönlendiren en önemli unsurdur. Anlamsal sapmalar çocukların söylemlerinde farklı düzeylerde ortaya çıkmaktadır. “Lunapark’ta birgün çarpışan

arabalara bindim. Başka arabaya çarptım. Arabacı da bana bağırdı” sözcesinde çocuk, üçüncü cümledeki “arabacı” sözcesini anlamlandırmada zorluk çekmektedir. “Araba” kavramı bağlama uygun düşse de “arabacı” kavramı söz konusu bağlama uygun düşmemektedir. Lunapak’ta çarpışan arabalar oyununda insanları yönlendiren kişiyi çocuk, arabalar göndergesinden hareketle “arabacı” olarak nitelendirmektedir. İletişim bağlamının sosyal değeri içerisinde bu nitelendirme bir değer kazanmamaktadır. “Arabacı” kavramından daha ziyade “görevli, yetkili” kavramlarının kullanılması uygun gözükmektedir. Muhtemelen sözceyi üreten çocuk dillendirilmesi gereken bu söz konusu kavramları zihninde oluşturamadığından sözce üretme yeteneğini harekete geçirerek “arabacı” terimini türetmektedir. Sözce çok derin bir anlamsal belirsizlik yaratmasa da çocuğun kavram seçimi yanılığına düştüğü söylenebilir. Kavram yanılığının yaşandığı bir diğer sözce de “yeni annesi” söylemidir. “Üvey annesi mi” sorusu yöneltilen çocuk muhatabına “hayır annesi öldü, yeni annesi o” sözcesiyle cevap vermektedir. Ürettiği sözceden çocuğun “üvey” kavramını henüz edinmediği ya da anlamını bilmediği sonucu çıkarılabilir. İroni yapılarak zaman zaman “üvey anne” yeni anlamında “cici anne” kavramıyla tanımlansa da yaygın olarak sosyal yaşamda “yeni” terimi değil “üvey” terimi kullanılmaktadır. Dolayısıyla “yeni” terimi bir “ev, araba, görev” kavramlarıyla yan yana gelebilirken ebeveynleri tanımlayan kavramlarla yan yana gelmez. Diğer yandan sözceyi üreten çocuk “hayır” olumsuzluk belirteciyle dinleyici üzerinde bir etki söz eylemi yaratmak istemektedir. Bir anlamda toplumca yanlış olarak kabul edilen sözceyi kendi düşünsel yapısının süzgecinden geçirerek onun doğru olduğunu kabul ettirmek istemektedir. Derin yapıda sözce “reddetmek ile kabul etmek” fiilleri arasında yerini almaktadır. Bu şekilde sözceleyen özne “başkalarının üvey anne söylemini reddediyorum”, “ürettiğim yeni anne söylemini kabul ediyorum” düşüncesine vurgu yapmaktadır.

Anlamsal sapmalar bazen de mantıksal boyuta yönelmektedir. “Benim dudağım kırmızı kan oldu” sözcesini üreten ve aynı bağlam içerisinde ifadeyi birkaç kez tekrarlayan erkek öğrenci “kan” kavramını “kırmızı” niteleme sıfatıyla aynı anda kullanmaktadır. “Kırmızı” niteleme sıfatı örtük bir biçimde “kan” kavramının içerisinde yer almaktadır. “Kan” insanın zihninde “kırmızıyla” özdeşleşmiştir. Teknik ya da bilimsel bir söylem söz konusu değilse sadece günlük bir konuşmada üretilen bir söylem söz konusuysa bu ifade, dilin mantık yapısı dışında kalacaktır. Bilimsel bir söylemde kan renklerinde ayırım yapılmak istenildiğinde ancak niteleme sıfatlarının kullanılması mümkün olabilecektir. Zira insan ve omurgalıların çoğunda kana kırmızı rengini veren pigmentler kırmızıyken (hemoglobin) örümcekler, bazı yumuşakçalar ve ahtapotların kanı mavi (hemosiyanin), bazı solucanlar ve bazı asalakların yeşil (klorokruorin) ve bazı deniz solucanlıklarının ise mor (hemoeritrin) rengindedir. Şüphesiz söz konusu sözceyi üreten çocuk henüz böyle bir ayırımı yapacak kapasitede ve bilgide değildir. İletişimin gerçekleştiği bağlam da böyle bir ayırımın yapılmasına uygun değildir. Bu açıdan çocuğun söylemi mantık kuralları dışında kalmaktadır.

Katılımcı: Gemiler nerede yüzer çocuklar?

Erkek Öğrenci 1: Havuzda yüzer.

Erkek Öğrenci 2: Denizde yüzer.

Erkek Öğrenci 3: Su da.

“Gemiler nerede yüzer?” sorusuna üç farklı cevabın verildiği yukarıdaki sözcede birinci öğrencinin söylediği “havuzda” ifadesi tamamen üçüncü öğrencinin söylediği “su da” ifadesi kısmen mantık dışı bir söylem olarak gözükmektedir. “Denizde” söylemi tamamen doğru bir nitelik taşımaktadır. Gemilerin yüzmesi için suyun varlığı yetmez. Yeterli derecede ve uygun koşullarda suyun olması gerekmektedir. Örneğin havuzdan daha büyük ve daha yoğun bir su

kütlesi gölde ve nehirlerde olmasına rağmen her gemi bu ortamlardaki suda da yüzemez. Dolayısıyla yüzmesi için göl ve nehirlerle uygun gemiler gereklidir. “Gemi, su ve yüzme” kavramının nosyonel değerleri her öğrencide farklılık göstermektedir.

Erkek öğrencilerin ürettiği “öğretmenim ben başkan yardımcısıyım. O da üçüncü başkan, diğeri de dördüncü başkan” ve “kitap okumak güzel, bir de kitapçı okumak” sözcelerinde ise anlamsal sapmalar kavram seçimlerindeki yanlışlıklardan kaynaklanmaktadır. İlk sözcedeki başkan yardımcısı ifadesinden sonra başkan kavramının sayı sıfatlarıyla sıralanması dilin mantık yapısını zorlamaktadır. Şayet bu tür bir söylemde sayı sıfatı kullanılacaksa o da “ikinci” sayı sıfatı olmalıydı. Başkan yardımcısının yerine “ikinci başkan” ifadesi yerinde bir kullanımdır. Üçüncü ve dördüncü ifadeleri gereksiz ve yanlış seçimlerdir. Ancak üçüncü ve dördüncü bireyler de “başkan yardımcısı” kavramıyla nitelendirilebilirler. Başkanın dışında birden fazla yardımcının söz konusu olduğu durumlarda diğeri de başkan yardımcısı konumundadır. Aralarında hiyerarşi ya da bir sıralama söz konusu değildir. Başbakan ve başbakan yardımcıları kavramlarında da aynı durum ortaya konulabilir. Başbakanın birden fazla yardımcısı olduğunda her biri başbakan yardımcısı olarak nitelendirilir ve çoğul durumda başbakan yardımcıları şeklinde ifade edilir. İkinci sözcedeki “kitapçı” kavramı da aynı şekilde yanlış bir seçimdir. “Kitap okumak” yerinde bir söylemken “kitapçı okumak” aklın sınırları dışında bir söylemdir. “Kitapçı” kavramı yerine “kütüphane” kavramı seçilseydi ya da “kitapçı” kavramına “-da” bulunma eki eklenseydi mantıklı bir söylem olacak ve söylem “kitapçıda ya da kütüphanede okumak güzel” şeklini almış olacaktı.

Çocuk söylemlerinde dilbilgisi sapmaları tekrarlarla kendini göstermektedir. İki kız çocuğunun ürettiği “senin ağzın neden, niye bu kadar büyük” ve “ okuldan geliyorum sonra yemeğimi yiyiyorum sonra ödevimi yapıyorum sonra oyun oynuyorum sonra da tv izliyorum” sözcelerinde aynı anlama gelen “neden, niye” soru sözcükleri ve “sonra” edatı tekrar niteliğindedir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kelime düzeyinde erkekler kızlara oranla daha fazla söylemsel sapmalar gerçekleştirirken ses, anlamsal ve dilbilgisel düzeyde erkeklerle kızlar hemen hemen aynı düzeyde söylemsel sapma gerçekleştirmektedirler. Erkeklerin daha fazla kelime sapmaları yapmaları iletişim bağlamıyla ve sosyal etkileşim anlayışıyla ilişkilendirilebilir. İletişimin oluşturulduğu her bağlam farklılıklar gösterir ve bu farklı bağlamlar birbirinden farklı dilsel yapıların dolayısıyla söylemin üretilmesini zorunlu kılar. Söylem bir süreci içerir ve bir durumdan diğeri bir duruma daha sonra farklı bir duruma geçişi sağlayan dönüşümlere maruz kalır (Caron, 1983). Bu dönüşümler içerisinde birey de psikolojik olarak ürettiği dilsel yapıları çeşitlendirir. Bu çerçevede kızların söylemlerini gerçekleştirdikleri bağlamlar onların kelime sapmaları yapmalarının önüne geçmiş olabilir. Sosyal etkileşim kavramı ise söylemsel bağlamların gerçekleştirildiği durumları ya da ortamları işaret eder. Dil sosyal bir yapıdır. Birey, yapısı gereği şüphesiz aile, iş, okul ve diğeri sosyal ortamlarla karşı karşıya kalır. Erkek çocukları yaşları küçük olsa da kızlara oranla aile dışındaki ortamlarda daha fazla bulunurlar. Sokaklardaki, mahallelerdeki oyun alanları bu ortamlardan bazılarıdır. Erkek çocuklarının arkadaşlarıyla bu ortamlarda iletişim içerisinde bulunmaları onların daha sonraları bu ortamların yarattığı çağrışımları ya da buralarda edindikleri dilsel yapıları farklı sosyal ortamlara taşımalarına neden olabilir. Ürettikleri kelime sapmaları da bu durumun bir sonucu olabilir.

Ses sapmaları büyük ölçüde aile ve sokakta kullanılan diyalektik yapıdan ve sözlü dilin dilbilgisinden kaynaklanmaktadır. Anadili ediniminde çocuk için doğuştan sahip olduğu dil yetisinin ve öğrendiği dili konuşan toplumsal bir çevrenin varlığı son derece önemlidir. Çocuk, çevresinde duyduğu sesleri, kelimeleri taklit ederek içselleştirir ve bu da zamanla bir

alışkanlığa dönüşür. Türkiye'nin her bölgesinin şivesel özellikleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla çocuklar hangi bölgede bulunuyorsa o bölgenin diyalektik özelliklerini edinir. Şüphesiz birey isterse bu diyalektik edinimleri ilerleyen yaşlarda değiştirebilir. Bu değişikliğe rağmen yine de zaman zaman bilinçaltının etkisiyle edinimin izleri dışa vurabilir. Bilişsel dilbilim, sözlü dilin ve yazı dilinin dilbilgisini birbirinden ayırtmaktadır (Germain ve Netten, 2013). Sözlü dil ve yazı dili sahip oldukları özelliklerle birbirinden ayrılmaktadırlar. Sözlü dil; vurgu, tonlama, telaffuz gibi özelliklere sahipken yazı dili hece, noktalama vb özelliklerle ön plana çıkar. Diğer yandan sözlü dilin dilbilgisi örtük şekilde edinilirken yazı dilinin dilbilgisi bilinçli şekilde edinilir. Çocukların ürettikleri “sıraynan, demi, n'oldu, nere vb” ifadeler iletişim ortamlarında örtük olarak edindikleri sözcelerdir. Bu edinimlerde toplumun rolü yadsınamaz. Bu tür hatalar konuşma dilinde normal kabul edilirken yazı dilinde uygun karşılanmaz.

Dilbilgisi sapmalarının tekrarlarla ortaya çıkması ise dil yeterliliğinin mekanik olma özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Matthei ve Roeper (1988) insan yeterliliklerinin hem yaratıcı hem de mekanik nitelikli olduğunu ileri sürmektedir. TDK (2005) mekanik terimini fizikteki tanımının ötesinde “düşünmeden yapılan” tanımıyla sıfat olarak nitelendirmektedir. Çözümlemelerde çocukların eş anlamlı (niye, neden) iki kelimeyi aynı cümle içerisinde kullanmaları ve “sonra” edatını gereksiz şekilde kullanarak cümleleri birbirine bağlamaları dilin “mekanik” yönüyle “resimci, polislik, baş polis, gemi komutanı” kelimelerini üretmeleri dilin “yaratıcılık” yönüyle ilintilendirilebilir.

Çocuk dilinde hem erkeklerin hem de kızların çeşitli düzeylerde dilsel sapmalar yaptıkları saptanmaktadır. Bu sapmalar farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Dil kullanımlarında erkek çocuklar kelime sapmalarını kız çocukları ise dilbilgisel sapmaları daha fazla yapmaktadırlar. Sessel sapmalar ise eşit düzeyde görülmektedir. Bu çerçevede kızlarla erkekler arasında dilsel sapmalar bakımından anlamlı farklılıklar olduğunu diğer bir ifadeyle cinsiyetlerden birinin dili standart ölçülere bağlı kalarak daha uygun şekilde kullandığını söylemek mümkün görülmemektedir. Şair ve yazarların dilsel sapmaları edebiyat ve şiirde sanatın gereği olarak bilinçli yapmalarından farklı olarak çocuklar onları günlük konuşma dili içerisinde bilinçsiz şekilde üretmektedirler. Kültürel, akademik değişimlere maruz kalınsa da bazen bu tür yanlış kullanımlardan ilerleyen yaşlarda uzaklaşabilmektedir. Anlamsal sapmaların daha ziyade mantıksal nitelikli olduğu saptanmıştır. Bu durum çocukların muhakeme yeteneklerinin yetersizliğine bağlanabilir. Bundan dolayı çocuklar olayları, olguları kısaca evreni yetişkinlerden farklı algırlarlar. Mantıksal yapılarla etki söz eyleminin gözükmesi yani çocuğun dinleyen kişiyi etkileme isteği, çocuk düşüncesinin “normatif (kuralcı)” diğer bir ifadeyle “kesin” olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Şayet normatif olmasaydı bilgi, bilgi olmazdı (Wallon, 1945). Bilginin kesinliği muhakeme yeteneğinin gelişmesiyle yerini bilginin değişebilirliğine bırakır.

Sapma üretimlerinde dilin; sosyal, etkileşimsel, mekanik, yaratıcılık ve diyalektik yönü ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Azak, N. D. (2013). Komedya Dilsel Sapmalar: Söz Eylemlerde Uyumsuzluk. Ankara: Dil Dergisi, Sayı 162.

- Caron, J. (1983). *Les régulations du discours, psycholinguistique et pragmatique du langage*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Chao, Y. R. (1970). *Langage et Systemes Symboliques*. (Çev: Calvet, J.L) Paris: Payot.
- Culioli, A. (1985). Notes du séminaire de D.E.A. Poitiers : Université De Paris 7, Département de recherches linguistiques.
- Culioli, A. (1990). *Pour une linguistique de l'énonciation, opérations et représentations Tome I*. Paris : Ophrys
- Çetin, N. (2004). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Desrosiers-Sabbath, R. (1984). Comment enseigner les concepts, vers un système de modeles d'enseignement. Canada : Presses de l'université de Québec.
- Ergin, M. (1986). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul : Boğaziçi Yayınları.
- Germain, C. & Netten, J. (2013). Grammaire de l'oral et grammaire de l'écrit dans l'approche neurolinguistique (ANL). Mexique : *Synergies*. No : 3, s :15-29.
- Harmancı, A. (2013). Cemal Süreya Şiirinde Dil Sapmaları. Ankara : *Turkish Studies*, Volume 8/4, p. 909-918.
- Kocaman, A. (2009). *Dilbilim Söylemi- Söylem Üzerine*. Ankara : Odtü Yayıncılık.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara : TDK Yayınları.
- Kul, E. (2008). Şiir Dilinde Sapmalar ve Bir Uygulama. Ankara : *E-Journal of New World Sciences Academy*, Volume 3, Number 3.
- Merriam, S., (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Moreau, M.L. & Richelle, M. (1997). *L'acquisition du langage*. France : Mardaga.
- Özünü, Ü. (1982). *Şiir Dilinde Sapmalar*. Türk Dili. Sayı : 45, s : 77-85.
- Porquier, R. (1994). Communication exolingue et contextes d'apprentissage. Le continuum acquisition/apprentissage. Université de Neuchetal : *Bulletin suisse de linguistique appliquée* 59, 159-169.
- Rifat, M. (2000). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Gösterge Bilim Kuramları*. İstanbul: Om Kuram.
- Saussure, F. (1987). *Cours de Linguistique Générale*. Paris : Payot.
- Senemoğlu, N. (2007). Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya, Ankara: Gönül Yayıncılık
- Türk Dil Kurumu (2005). www.tdk.gov.tr
- Yağbasan, R. & Gülçiçek, Ç. (2003). Fen Öğretiminde Kavram Yanılgılarının Karakteristiklerinin Tanımlanması. Denizli: *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s: 102-120.
- Yaylı, D. (2006). Haydar Ergüler'in 40 Şiir ve Bir... 'inde Sapmalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilim Dergisi*. Sayı: 16, s: 73-81.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wallon, H. (1945). *Les origines de la pensée chez l'enfant*. Paris: Presses Universitaires de France.